

Fonch posada una fita: els topònims del terme de la Sénia en la visura de camins i abeuradors de 1582

JOAN ROVIRA I MIRÓ
Filòleg català

ALEIX ROVIRA I MIRÓ
Historiador i museòleg

RESUM

Este article se centra en les sortides que van fer-se a la Sénia entre el 20 d'octubre i el 19 de novembre de 1582 per tal de delimitar les finques que donaven als camins comuns. A les actes notariales s'hi documenten una gran quantitat de noms de lloc i de persones de la Sénia, alguns que encara es conserven i d'altres que no. L'article analitza, sortida a sortida, el camí que van seguir els protagonistes fa més de 400 anys.

ABSTRACT

This article focuses on the expeditions that took place in la Sénia between October 20 and November 19, 1582, with the aim of delineating the properties that bordered the common roads. The notarial records document a large number of names of place and people names from la Sénia, some of which are still preserved and others that are not. The article analyzes, day by day, the path followed by the protagonists over 400 years ago.

PARAULES CLAU

toponímia; lligallos; protocols notariales; onomàstica; la Sénia

KEYWORDS

toponymy; drovers' roads; notarial records; onomastics; la Sénia

Introducció

Els fons notariales són un patrimoni de primer ordre que ens permet conèixer com era la vida quotidiana en el passat. A Catalunya —com al País Valencià i a les Balears—, la tradició notarial era un dels pilars d'una societat en què tot el que era mínimament important s'havia de deixar per escrit.

Els notaris eren gent instruïda i amb un bon domini de la llengua escrita, però també prenién part activa —molt més que en l'actualitat— en el dia a dia de la vida del poble. No només s'estaven a l'escribania, sinó que es desplaçaven fins al lloc on se'n necessités la presència i, fins i tot, recorrien el terme per tal de delimitar les finques. Esta tradició notarial els feia tindre un paper reconegut en la societat i ser una autoritat quan calia resoldre els conflictes. A més a més, el seu ofici els feia ser també els escrivans del Consell.

“Els dos primers notaris instal·lats a la Sénia de qui conservem producció són els Roca. El pare, Joan Roca, era natural de Rossell però vivia a la Sénia, un fet habitual tant al segle XVI com en l'actualitat.”

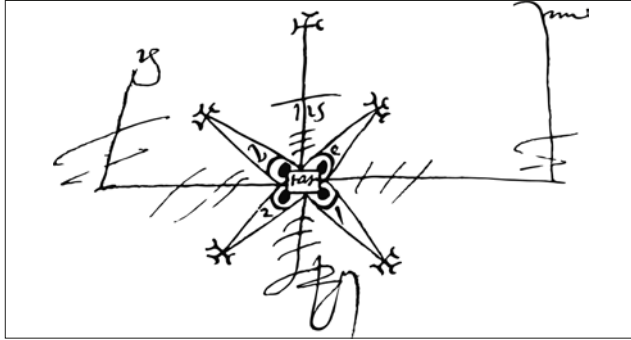
Els dos primers notaris instal·lats a la Sénia de qui conservem producció són els Roca. El pare, Joan Roca, era natural de Rossell però vivia a la Sénia, un fet habitual tant al segle XVI com en l'actualitat. L'únic protocol conservat d'ell porta el títol de *Protochol Dotze* i correspon a l'any 1554. Per tant, cal suposar que no era nou a l'ofici i que uns anys abans ja exercia de notari, ja fos a la Sénia o a Rossell. El seu fill, Pau Roca, va heretar la professió i va estar actiu durant l'últim terç del segle. Altre cop, només se'n conserva un protocol, corresponent a l'any 1582.

El contingut dels protocols és divers, però en gran mesura estan formats per transmissions de béns —testaments, vendes o permutes—, contractes d'arrendament dels edificis públics o pactes de pau entre veïns enfrontats. Dels seus dos protocols n'hem extret les signatures notariales de pare i fill, que il·lustren este article.

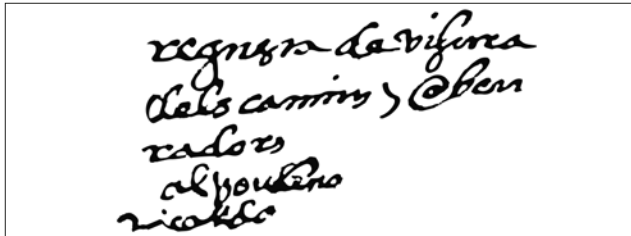
Lo Consell General de la vila de la Cénia

Els notaris seniens formaven part de l'òrgan de govern de la vila, el Consell General. El Consell estava format tant per persones amb càrrec com per un nombre destacat de caps de casa —sempre homes majors d'edat. El membre més important del Consell era el comanador, que tenia un veguer perquè actués com a representant seu. Al segle XV, la Sénia

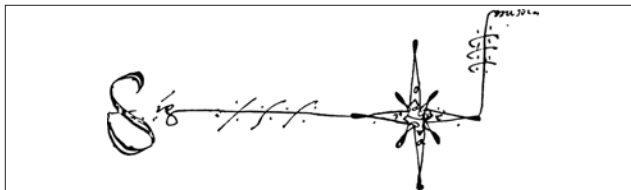
s'havia independitzat de la comanda d'Ulldecona després de segles de litigis i disputes. El 1536, però, la comanda independent de la Sénia va passar a pertànyer a la de Mirambell, tot i que el comanador voltava i sovint s'estava per la Sénia. L'any 1582 el comanador era Gastó de Montcada i el veguer era Miquel Mijavila¹.

Signatura del notari Joan Roca (1554). Editada per l'autor a partir del document original.

Títol de la primera requesta de visura (1582). Editada per l'autor a partir del document original.

Signatura del notari Pau Roca (1582). Editada per l'autor a partir del document original.

Els altres càrrecs del Consell d'aquell any eren el sotsveguer, Joan Torres; els jurats, Bertomeu Cavaller i Joan Steller; els jutges-paers, Gabriel Fort i Jaume Rainer; els lligallers, Joan Navarro i Joan Deixeus; el mostassaf², Joan Roca; el notari escrivà, Pau Roca; i el nunci³, Jaume Roures. A més d'estos càrrecs, co-

1 S'ha apostat per la regularització ortogràfica d'aquells noms que presenten variació en l'escriptura actual, però respectant-ne sempre la pronúncia. Així doncs, *Dexeus* ha passat a *Deixeus* i *Migavila* a *Mijavila*. Del cas particular d'este darrer cognom, és interessant destacar que ja es produïa el desafricament prepalatal propi del tortosí: *mija* per *mitja*, *fega* per *fetge*, etc.

2 *Mostassaf*: Funcionari municipal encarregat de contrastar els pesos i mesures, de comprovar la bona qualitat dels queviures i altres coses vendibles i de vetllar per l'observança dels preus assignats oficialment a aquelles (DCVB).

3 *Nunci*: Missatger, herald; encarregat d'anunciar alguna cosa (DCVB).

neixem divuit consellers: Joan Castell major, Francés Ferrer d'en Jaume, Rafel Benet, Joan Vidal d'en Bertomeu, Pere Pla menor, Joan Castell menor, Bertomeu Oliver, Joan Steller de n'Antoni, Joan Despena, Bertomeu Callariça, Pere Steller, Bertomeu Castell, Joan Poma, Bertomeu Molner, Vicent Gausachs, Miquel Navarro, Miquel Blanch major i Montserrat Molner.

“El Consell estava format tant per persones amb càrrec com per un nombre destacat de caps de casa.”

Com es pot observar, alguns dels cognoms dels membres del Consell encara són presents avui a la vila o als pobles del voltant, mentre que d'altres han acabat desapareixent. Com a apunt lingüístic es pot observar com, al segle xv, encara estaven en ús els articles personals, en Jaume.

La necessitat de mantindre els camins comuns

Entre els diversos càrrecs que hi havia dintre del Consell, un dels més destacats era el de lligaller. Els lligallers eren els encarregats del manteniment dels lligallos i dels camins comuns, un treball que també s'ha conegut històricament amb el nom de *caminer*.

Amb l'asfaltatge de les vies principals i la pèrdua de l'activitat pecuària, l'ofici va anar perdent la continuïtat històrica i actualment les feines de manteniment dels camins se solen dur a terme amb personal extern al poble. Tot i això, com recorda Sílvia Marcoval, son pare Joaquín Marcoval Bel (la Sénia, 1920-1995) encara havia ajudat a fitar propietats i camins durant la segona meitat del segle xx.

A la Sénia del segle xvi, que el 1553 tenia 88 focs —aproximadament uns 400 habitants—, hi havia dos lligallers, que formaven part del Consell i que ocupaven el càrrec durant un any. La data d'inici solia coincidir amb la festivitat de Sant Joan Baptista, dia en què també començaven a exercir els altres càrrecs com el veguer, els jurats i els jutges.

De tots els lligallers que van exercir a la Sénia durant el segle xvi només tenim constància dels de tres períodes, dos d'indeterminats —anterior a 1582— i els del 1582-1583, tots esmentats al protocol notarial de Pau Roca. Els noms del primer parell de lligallers eren Miquel Castell major i Joan Vidal (fill de Joan). El segon, Joan Navarro —cal suposar que familiar del posterior— i Joan Vidal (net de Joan). Els del període 1582-83 eren Joan Navarro i Joan Deixeus, que van ser els encarregats de supervisar el treball de camp que es va fer durant els mesos d'octubre i novembre a les partides del terme per on passaven els diversos lligallos.

“Bona part d’aquells que es dedicaven a la transhumància van denunciar l’estat dels camins, ja sigui perquè no estaven ben mantinguts o perquè alguns dels propietaris de les finques s’havien apoderat dels abeuradors que hi havia repartits pel terme.”

Uns mesos abans, al febrer d’aquell mateix any, «a requesta⁴ e instància de molts ganaders, fonch cridat y ajustat Consell General en la sala comuna de dita vila de la Cènia⁵» (MN 2: f. 90r) per a deixar constància que «los camins comuns y abeuradors per als nodriments, axí menuts com grosos, anaven a molta ruhina y també perquè alguns dels hereters confrontant ab dits camins y abeuradors se prenen y entren a percurar⁶ y cultivar en moltes parts dels dits camins y abeuradors comuns, que los dits nodriments no poden entrar a beurar ni péixer per la molta ruhina» (MN 2: f. 90v). És a dir, que bona part d’aquells que es dedicaven a la transhumància van denunciar l’estat dels camins, ja sigui perquè no estaven ben mantinguts o perquè alguns dels propietaris de les finques s’havien apoderat dels abeuradors que hi havia repartits pel terme.

Com que estes coses sempre han anat per llarg, no va ser fins al 20 d’octubre que va començar la visura⁷ dels camins i abeuradors, per a la qual es van començar a convocar els propietaris a les heretats que confrontaven amb els camins comuns, amb l’objectiu que donessen testimoni de les fites que tenien a la vora. Com a curiositat, és interessant destacar que aquell mes d’octubre va entrar en funcionament el calendari gregorià i, per a ajustar-se al nou calendari, el dia 4 va estar seguit pel 15. Tornant a la visura, tot el procés comptava amb la supervisió del veguer Miquel Mijavila, del jurat Bertomeu Cavaller, dels dos lligallers, dels diversos testimonis convocats a cada sortida i del notari escrivà de la Cort, Pau Roca.

Primera visura: al pou de na Ricarda

La primera comitiva del procés de visura als camins i abeuradors va sortir el dia 20 d’octubre de 1582 de

4 *Requesta*: demanda, requeriment (DCVB).

5 Que el nom de la vila aparegui escrit amb *c* correspon al fet que la *c* seguida d’*e* i *i* representava un so [ts], que posteriorment va simplificar-se en el so [s]. Al segle xx, ja s’havia produït la convergència cap a [s] i es va decidir que arabismes com *sénia* o *séquia* s’escriurien amb *s*.

6 *Percurar*: conrear la terra (DCVB).

7 *Visura*: Diligència d’inspecció ocular que actualment el codi civil vigent a l’estat espanyol assenyala amb els noms de vista ocular, reconeixement i inspecció personal del jutge (DCVB).

«la creu *sive*⁸ peyró de les Eres» amb la presència dels diversos càrrecs municipals esmentats anteriorment i dels testimonis Jaume Salvador, Antoni Ferrer, el seu nebot Pere Ferrer, Joan Castell de n’Antoni, Joan Vidal d’en Bertomeu i Miquel Blanch. Des de l’actual plaça Catalunya —on s’havia col·locat un prigó renaixentista el 1554— van prendre el «camí Real qui va a la ciutat de Tortosa, vulgarment dit per lo vilar d’en Palau» (MN 2: f. 92r). Este camí és, sense cap mena de dubte, el camí del Mas de Barberans⁹, que encara avui passa per la Clotada i la costa de la Pedrola fins que entronca amb l’actual carretera de la població veïna.

Lo vilar d’en Palau, per la seua banda, té relació amb la partida encara existent del Vilar d’en Berga —també documentada el 1582 i situada entre el camí de la bassa d’Omedes i el del Mas. La primera fita del dia es va col·locar poc després de passar el «barranch d’en Taix» (MN 2: f. 92r), on dos dels testimonis, «sobre la creu del bastó, juraren a nostre Señor Déu y als seus sants quatre Evangelis dir veritat» (MN 2: f. 92 r). La zona del barranc era propietat del difunt Miquel Navarro, als hereus del qual se’ls va ordenar que no arranquessen les fites de la seua heretat. A mesura que van anar avançant per l’antic camí de Tortosa, van arribar a l’entreforc amb el camí de l’Abat, que cal suposar que coincidix amb trams de l’actual camí dels Bandejats, ja que apareix posteriorment en altres zones de la falda de la muntanya. En este punt apareix un dels topònims més antics de la Sénia, los Carxols, d’origen mossàrab¹⁰. El document ens diu que en una banda del camí hi tenia finques un dels testimonis, Jaume Salvador, i, a l’altra, la família Valldeperes, que tenien un corral a la part superior del camí. Sense desplaçar-se del camí de l’Abat, s’esmenta un camí que pujava cap a les coves de Fra Steve, que no hem pogut identificar amb cap topònim ni cap camí actual. Enfilant el coll en direcció nord, la comitiva va arribar fins al «camí que baixa del coll de les Fites al pou de na Ricarda y baixa a Valdebous y altres parts de la plana, vulgarment dit lo camí dels Erbegants» (MN 2: f. 93r). Ens trobem, per tant, amb dos topònims encara existents, el pou de la Ricarda i Valldebous, i dos de desapareguts. Cal suposar que el coll de les Fites era la zona de l’Assesteret i casa Bernarda, a dalt de la muntanya, i que *Erbegants*, el nom del camí que en baixa fins al pou de la Ricarda, és una variant fonètica d’*Albergants*¹¹. A continuació, s’esmenta, com un dels límits de l’heretat dels Vallde-

8 *Sive*: o [conjunció disjuntiva] (DCVB).

9 Els topònims actuals van ser recollits durant el treball de camp per al TFG i apareixen a la cartografia actual de l’ICGC.

10 Derivat diminutiu del llatí «CARICEM, a través del mossàrab *kárrici*, ‘càrritx’, espècie de canyís molt abundant a les Balears i al País Valencià» (OnCat III: 295).

11 *Albergant*: aquell que dona alberg (DCVB).

peres, «lo caminet que va de la present vila de la Cé-
nia al baranch de Valldebous, a la partida de la Cova
de les Ortigues y altres parts» (MN 2: 94r), camí que
cal entendre que és la continuació del que va fins
a la bassa d'Omedes des de la vila i posteriorment
entra a Valldebous per la Casa Gomis. Una vegada al
pou de la Ricarda, propietat d'Antoni o de Pere Fer-
rer, el seguiri va continuar caminant en direcció al
pou d'en Roda, un topònim avui desaparegut, però
que suposem que se situava entre la zona del mas
del Carxol —que curiosament no apareix documen-
tat— i del maset de la Font Roja, atès que s'anomena
un *bancal del Cervo*¹² —propietat dels Ferrer; on el
nebot havia arrabassat les fites dels bancals—, que
en topografia actual apareix amb el nom de *lo Cié-
rrol*. Al pou d'en Roda s'hi accedia per un camí que
començava al pou de la Ricarda i acabava a la font
Roja, i hi tenien finques Joan Despena i Joan Castell.
És interessant constatar també que el 1582 el pou
ja no existia, ja que es comenta que dos antics lli-
gallers, Miquel Castell major i Joan Vidal, van donar
permís a Joan Castell per a desmuntar-lo a canvi que
fes, pagant ell, «una pica per a beurar a la font Roga»
(MN 2: 96v), compensació que encara no havia fet.

La visura del 20 d'octubre de 1582 es va acabar al
pou d'en Roda, on ja s'havia fitat durant el mandat
—no en sabem l'any— dels jurats Gabriel Roca i Gab-
riel Fort, i dels lligallers Joan Navarro i Joan Vidal
(net d'en Joan). En aquell indret es va fer sobresei-
ment de la visura per ser de nit, i es va acordar que
es continuaria posteriorment per tal d'anar a la Font
Roja.

Segona visura: de la bassa de n'Omedes a la font Roga

La segona excursió sobre el terreny va dur-se a terme
el 15 de novembre de 1582 i va comptar amb el tes-
timoniatge de Pere Molner i Joan Vidal major, a més
de tres que repetien: Joan Castell de n'Antoni, Joan
Vidal d'en Bertomeu i Miquel Blanch. Altra vegada, el
punt de sortida de la comitiva van ser les Eres i tots
junts van desplaçar-se fins als Carxols, on van pre-
ndre jurament. Dels testimonis ens arriben noms de
seniencs que havien viscut anteriorment com Pere
Molner —avi del testimoni—, Joan Molner, Antoni
Castell d'en Gil, i Sebastià Vidal.

El camí d'anada va consistir a seguir el camí de Tor-
tosa fins que entronca amb el camí que puja «per
amunt envers la basa de n'Omedes» (MN 2: 119v).
Una banda del camí, el de la bassa, era propietat

dels Molner, i l'altre, dels Vidal. Després d'arribar a la
bassa, van inspeccionar el lligallo en les direccions
est i oest, en direcció Valldebous i en direcció «la Ca-
brerola y fins al Grau». En el cas de la Cabrerola, és
interessant veure l'evolució que ha sofert el topònim
fins a l'actual *Caberola*, amb una reducció de la /r/
per dissimilació. D'esta manera, un derivat de *cabra*
ha passat a interpretar-se com un derivat de *cap*. Pel
que fa al Grau¹³, ha de ser alguna zona de la munta-
nya per la zona de les Faixes, sense tant de desnivell
com els altres camins que puguen a Pallerols. En tot
cas, l'expedició va continuar cap a la font Roja, on
tenien finques Joan Castell de n'Antoni i Joan Despe-
na, els mateixos propietaris del pou d'en Roda, atès
que els dos llocs estan un al costat de l'altre.

La visura va arribar fins a la font Roja, on es va in-
timar¹⁴ a Joan Castell que no arranqués les fites. A
continuació, van baixar fins al camí de l'Abat, on te-
nia un corral Cristòfol Vidal —segurament, l'actual
corral de les Caberoles—, i després van seguir fins a
l'entreforc dels camins que van «a la Cabrerola y a les
Cenioles» (MN 2: 121v). Pel que ens diu el notari, la
comitiva va continuar pel camí en direcció oest, fins
a les heretats de Bertomeu Vidal i Francés Ferrer d'en
Jaume. Des d'allà hi puja un «camí dels abeuradors
del barranquet d'en Parent [...] tota espona del bar-
ranch amunt» (MN 2: 121v), que cal pensar que és el
camí que ressegueix el barranc del Cònsol. A la part
superior del camí, hi tenia una finca Joan Steller. El
grup va continuar per amunt fins que van trobar-se
amb el camí que puja cap a les Faixes.

En aquell punt es va decidir aixecar la sessió i tornar
cap a la vila, amb el cap posat en la visura del dia se-
güent, que estaria centrada en la Cabrerola i «lo camí
que pasa per les Faxetes y va al pou de les Cenioles y
altres parts» (MN 2: 122r).

Tercera visura: a les Faxetes y Cabrerola

La tercera de les sis visures va dur-se a terme el 16 de
novembre. Els testimonis, en este cas, apareixen se-
parats per partides: Miquel Ferrer a la «partida de les
Faxetes y de les Comes, on té heretat» (MN 2: 124r),
i Pere Ferrer, Pere Valls, Joan Vidal i Francés Botarell
a la de les Caberoles. Complementaven la tasca de
testimonis Miquel Blanch i Berthomeu Castell.

**“Altra vegada, el punt de partida van ser les Eres, però en
esta ocasió, quan van arribar a la «partida del Pou d'en
Martí prengüem el camí que va a les Cenioles.”**

¹² L'etimologia remet clarament a l'animal, que encara avui
presenta les formes normatives *cervo* i *cérvol*, que presenta /f/
final per influència dels nombrosos mots sufixats amb *-ol*. La for-
ma que apareix mapada en l'actualitat sembla estar influïda per
la castellana *ciervo*.

¹³ *Grau*: Pas relativament planer, a manera d'esglaó o replà
que travessa una costa abrupta (DCVB).

¹⁴ *Intimar*: Fer saber (DCVB).

Altra vegada, el punt de partida van ser les Eres, però en esta ocasió, quan van arribar a la «partida del Pou d'en Martí prengüem el camí que va a les Cenioles» (MN 2: 125r), que cal pensar que és el que encara avui passa pel Vilar d'en Berga. En aquell indret es va remetre el testimoni de «Berthomeu Molner de edat de pus de huytanta anys» (MN 2: 125r), que recordava com baixaven les raberes fins al povet de les Sinyoles. Resseguint el camí van arribar fins al bancal de les Faixetes, que suposem que és la part inferior del camí que va a la bassa d'Omedes, on hi ha un desnivell important resolt amb bancals. S'esmenten quatre partides que ens servixen com a orientació: lo Boveral, al sud-oest; la Caülla, al nord-est; les Comes, al nord-oest, i el camí que va al Vilar d'en Berga, al sud-est. L'únic nom de lloc que no es conserva en l'actualitat és el de la Caülla. Curiosament, el topònim és compartit amb dos indrets de l'Alt Pirineu, un a Andorra i un a la Cerdanya. El nom podria ser una evolució de *cogulla*, que té el significat de 'tossal que acaba en punta'¹⁵. En tot cas, la comitiva va continuar «camí avant de les Cenioles» (MN 2: 126r), va passar pel povet i va enfilar en direcció a la Caberola i les Faixes, on s'havien quedat el dia anterior. Van arribar fins a l'alçada del camí de l'Abat i posteriorment van tornar a baixar fins a l'heretat de la basseta d'en Vidal, que no hem pogut relacionar amb cap zona actual. Un cop feta la feina, van donar per tancada la tercera jornada de visures pels camins i van tornar-se a citar per al dia següent, en què s'havia d'acabar la zona de la serra.

Quarta visura: al camí de Pallerols

La quarta sortida de camp va comptar amb el testimoniatge de Pere Gausachs (fill d'en Bertomeu), Bertomeu Callariça, Pere Gòmitz, Miquel Palau i Bernat Ferrer, propietaris de finques al «camí que pugua per lo mas de na Perpinyana y va a Pallerols, al camí qui pugua al Terrer Blanch y al coll del Claper Gros y al camí que pasa per les Comes, dit lo camí dels Abellers» (MN 2: 129v). El procés va comptar amb els mateixos dos testimonis del dia anterior: Miquel Blanch i Bertomeu Castell.

En este cas, el punt de sortida va ser el corral d'en Palau, al clot d'en Vedrenya, conegut actualment, per una falsa etimologia, com a clot de Pedrenya. Així doncs, el pas del temps ha fet que un derivat de *verd*, *verdenya*, patís una dissimilació similar a la de *perdre* > *pedre* fins a *Vedrenya*, l'estat del topònim al segle XVI. Posteriorment, pel fet que és una zona bastant pedregosa, s'ha acabat confonent amb un derivat de *pedra*.

Des d'allà van prendre el camí que puja «per lo forn de la Calz y va a Pallerols, y a les Comes y altres parts»

(MN 2: 130r). Cal destacar que el forn de calç, amb totes les modificacions que pot haver tingut en quatre segles, deu ser el que encara es conserva al coll d'en Solà. Quan la comitiva va ser al coll de na Rius, a l'heretat dels pubills d'Antoni Joan, els testimonis van prendre jurament. En primera instància van pujar en direcció a Pallerols, pel camí que passava pel «mas de na Perpinyana» (MN 2: 131v), d'on ha de provenir el nom de la partida actual, la Perpinyana. S'esmenta també el camí que puja cap al Claper¹⁶ Gros, cim que correspon als Tres Castells actuals.

“Després de baixar del camí de Pallerols van anar cap al camí dels Abellers, que el notari diu que passa per les Comes i que, actualment, és el tram principal del camí de Pallerols.”

Després de baixar del camí de Pallerols van anar cap al camí dels Abellers, que el notari diu que passa per les Comes i que, actualment, és el tram principal del camí de Pallerols. Van continuar camí avant fins que van tornar a pujar fins al corral propietat de Bertomeu Castell, al costat del «barranquet que devalla del Terrer Blanch» (MN 2: 133r). Per la ubicació, el Terrer Blanc probablement és la zona on hi ha l'ermita de Pallerols i el barranquet, el barranc del Torril. A continuació, van emprendre fins al camí de Pallerols —suposem que per un altre tram del camí de l'Abat, encara que no s'esmente en este punt— i van tornar en direcció a la vila. La darrera zona fitada va ser la de la Perdigona i la carrasca d'en Botarell —on va acabar-se l'acta—, dos topònims que actualment no tenim documentats, però on s'arribava pel camí que passa «per lo cabdamunt dels Diumenges» (MN 2: 134v).

Quinta visura: a la Verdala

A diferència dels quatre primers dies, la visura que feia cinc va deixar de tornar a límits de les fites del nord de la vila i va passar a la zona de lligallos més propers al riu, que també presentaven necessitats. El 18 de novembre es va citar Bertomeu Oliver i Pere Pabia a «la partida dels Plans, als agafadors de la Verdala» (MN 2: 135r) i a Joan Adrover a la partida del Forcallet, més amunt. Els testimonis van ser Miquel i Rafel Navarro i Joan Vidal —fill de Joan i antic lligaller.

El punt de partida de la penúltima visura va ser la bassa del Collet de les Forques. Esta bassa és, amb tota probabilitat, l'espai on actualment hi ha la Pista, oficialment, Parc Municipal. Al segle XX, quan es

15 Diccionari català-valencià-balear (DCVB).

16 *Claper*: Munt de pedres en el camp (DCVB).

va assecar la bassa «s'hi van plantar arbres, uns plantaners, s'hi van construir seients i la gent hi anava a passejar i per festes s'hi feia ball. Se l'anomenava simultàniament *la Bassa i el Parc*»¹⁷. Des d'allà, el grup va emprendre el camí real d'Ulldecona, l'actual carretera, fins que van arribar a l'abeurador de la Verdala, situat entre les propietats d'Oliver i Pabia, i allà van prendre jurament els testimonis. El topònim *Verdala* està poc documentat, però l'adjectiu *verdall* és, clarament, un derivat de *verd*, que s'aplica a fruits com la figa i l'oliva.

En direcció a Ulldecona, van arribar fins als «agafadors del Molí del Spital» (MN 2: 136r); un genèric, *agafador*, que remet segurament a la tradició del ròsec o de la transhumància. Al cap de poc van orientar-se cap al camí de les Coves d'en Rossell, unes coves que podem associar amb les actuals coves de Martí, sense arribar-hi. Posteriorment, es va anar cap al Forcallet, propietat de Joan Adrover. Els topònims que remetent a *forca* sovint es referixen a llocs on hi ha una bifurcació. Sobre el mapa, la zona podria ser al final del camí que puja pel Camp d'aviació, on el barranc de les Coves s'ajunta amb un altre barranquet. Adrover havia ocupat part dels terrenys comuns perquè, segons el seu testimoni, en el moment de comprar el terreny ja no hi havia cap fita.

La visura del 18 de novembre va acabar un cop travessat el barranquet, on es va fer una creu en direcció al cocó¹⁸ d'en Casot, un altre topònim que no hem pogut relacionar amb cap d'actual. Per al dia següent només quedaria fer «visura y regonexença de comú qu'és a les Forques, y al coll d'en Guillemet, y al cap de les Comes y al abeurador que passa per lo baranquet del Conilar y va al soldavall de la sort de na Beneta» (MN 2: 137r).

Sexta visura: al coll d'en Guillemet y Comes

L'última sortida de camp pel terme va ser el 19 de novembre. Els propietaris citats en este cas van ser Antoni Molner, Gabriel Blanch i Miquel Ferrer a «la partida del Coll d'en Guillemet i al cap de les Comes, dit "a les Forques"» (MN 2: f. 139), i Miquel Palau a la partida d'Escarp, els actuals Escarps. Com a testimoni, a més a més, es va comptar amb Miquel Navarro, que ja ho havia estat el dia abans.

Lo coll d'en Guillemet és un topònim que actualment no es conserva. El que sí que es conserva, però, és el nom *les Forques*, que ens permet identificar-lo amb una elevació equivalent o propera al collet de les Forques, situat entre la Bassa, la vila i les carreteres de Rossell i d'Ulldecona. Estos dos topònims

apareixen juntament a un segon, *les Comes*, que encara existix com la zona afonada entre el Calvari i la Cooperativa.

La comitiva va acostar-se breument al «camí que va per lo cap de dites Comes» (MN 2: 140r) per a comprovar que tot estigués com havia d'estar i van tornar en direcció a la vila per emprendre llavors el tram de lligallo del camí real. En direcció est s'esmenta un barranquet que baixa al Conillar, que segurament corresponga a la zona de la Canterilla, i agafen el camí en direcció al riu.

“Per acabar, allà on el riu fa la volta, van anar en direcció a la sort de na Beneta, un topònim que en l'actualitat apareix lexicalitzat i en plural, les Sorbenetes.”

Per acabar, allà on el riu fa la volta, van anar en direcció a la sort de na Beneta, un topònim que en l'actualitat apareix lexicalitzat i en plural, les Sorbenetes, a la vora del riu entre el barranc dels Escarps i el molí de la Vella. El darrer punt de visura va ser el molinàs d'Escarp, que ha de correspondre al molí de la Vella, atès que històricament era l'últim molí situat al terme de la Sénia, encara que en aquell mateix protocol aparega documentat en diverses ocasions com a *molí de Mossen Monserrat*. Allà es va fer la provisió que, fins a la partida del Molí de l'Hospital, la séquia fos tota abeurador per a les raberes i que, en cas que el riu vingués a menys i no hi hagués aigua a partir de la Peixera, els animals poguessen beure més amunt del riu sense sanció per a l'amo.

Al final de l'acta notarial s'hi descriuen els jornals que van rebre els participats en les visures, des del veguer fins als testimonis. La percepció d'un testimoni eren dos sous i mig per dia, mentre que la del veguer era del doble. Entremig, el notari cobrava quatre sous al dia a més de les despeses de material, mentre que els lligallers, el nunci i els jurats cobraven tres sous per jornada de treball.

“La tradició notarial catalana de deixar-ho tot per escrit ens aporta informació de gran valor com la visura de camins i abeuradors de 1582.”

Conclusions

La tradició notarial catalana de deixar-ho tot per escrit ens aporta informació de gran valor com la visura de camins i abeuradors de 1582, un procés notarial de primer ordre per a documentar els topònims del terme fa més de quatre-cents anys, però també

17 Meseguer 2006: 110.

18 Cocó: Clot natural obert en la roca, dins el qual es posa aigua quan plou (DCVB).

per a estudiar els noms de la gent, l'organització de la societat durant l'edat moderna i la història econòmica de la transhumància a casa nostra.

En l'àmbit de l'estudi dels noms de lloc, s'han registrat més de vuitanta topònims diferents, encara que alguns corresponguen a diversos elements dintre de la mateixa zona. Molts dels topònims que a dia d'avui encara existixen formen part dels topònims majors, presents constantment en el dia a dia de la gent de la Sénia durant segles, Pallerols, la bassa d'Omedes, les Comes, los Plans, los Carxols, etc., mentre que d'altres han sofert canvis en la pronúncia, com passa a les Ceniols (ara Sinyoles), la sort de na Beneta (ara Sorbenetes), la Cabrerola (ara Caberola) o lo clot d'en Vedrenya (ara Pedrenya). Per altra banda, hi ha topònims, també majors, que s'han perdut i han estat substituïts per altres noms: lo Claper Gros (per los Tres Castells) o les Coves d'en Rossell (ara les coves de Martí).

En conjunt, l'estudi de la toponímia i de l'antroponímia recollides als protocols notariais és encara un camp verge tant a la Sénia com a molts altres llocs de la nació. Este tipus de treball permet veure la relació entre la gent i el seu entorn al llarg dels segles i és d'una importància vital per a construir una societat conscient del seu passat, que siga capaç de mirar cap al futur però que tinga molt clar quines són les seues arrels. El millor homenatge que podem fer als seniencs del passat és transmetre a les futures generacions esta estima per la natura i lluitar perquè la puguen rebre en l'estat que es mereix.

Apèndix: llista de topònims apareguts a la visura de camins i abeuradors de 1582¹⁹

- Abat, lo camí de l'
- Abellers (també *Abellés*²⁰), lo camí dels
- Baceta d'en Vidal, la eretat de la
- Beneta, la sort de na
- Botarell, la carrasca d'en
- Boveral, lo
- Cabrerola, la
- Cabreroles, la partida de les
- Calz, lo forn de la
- Carxol, lo
- Carxols, la partida dels

- Casot, lo coquó (cocó) d'en
- Caülla, la
- Cénia, la vila de la
- Ceniols, les
- Ceniols, lo camí de les
- Ceniols, lo pou de les
- Cervo, lo bancal del
- Ciutat de Tortosa, lo camí real qui va a la
- Claper Gros, lo
- Claper Gros, lo coll del
- Collet de les Forques, la bas[s]a del
- Comes²¹, les
- Comes²², les
- Comes, lo camí de les
- Conil[l]ar, la coveta del
- Conil[l]ar, lo barranquet del
- Corraliços, los
- Cova de les Ortigues, la partida de la
- Coves d'en Rosell, lo camí que va a les
- Diumenges, los
- Eres, lo peyró de les
- Escarp, la partida d'
- Escarp, lo molinàs d'
- Faixes,²³ lo camí que va a les
- Fa[i]xes, les
- Fa[i]xetes, lo bancal de les
- Fa[i]xetes, lo camí que passa per les
- Fites, lo coll de les
- Forcal[l]et, la partida del
- Forcallet, la heretat del
- Forques, les
- Fra Steve, les coves de
- Galera, lo camí de la
- Godal[l], camí avall qui va a
- Grau, lo

19 Aquests topònims s'han escrit tal com apareixen en el document original.

20 El fet de trobar-se *Abellés* escrit sense *r* reflectix l'emudiment de la lletra en posició final pròpia dels parlars no valencians.

21 Partida situada al nord de la vila.

22 Partida situada al sud-est de la vila.

23 Els topònims amb *-ix-* reflectixen que ja s'havia produït la segregació de iod davant de consonant prepalatal pròpia dels parlars occidentals.

- Guillemet, lo coll d'en
- Joan Adell, lo barranquet d'en
- Mas de na Perpinyana, la celleta del
- Molí del Spital, la partida del
- Molí del Spital, los agafadors del
- Navarro, l'ort d'en
- Nou dels Val[[]]deperes, lo corral
- Omedes (també *Homedes*), la bassa de n'
- Palau, lo corral d'en
- Palau, lo vilar d'en
- Pallerols
- Pallerols per lo mas de na Perpinyana, lo camí que puja a
- Parent, lo barranquet d'en
- Peixera, la
- Perdigona, la
- Perpinyana, lo mas de na
- Plans, la partida dels
- Pou d'en Martí, la partida del
- Ricarda, lo pou de na
- Riu, lo
- Rius, lo coll (també *collet*) de na
- Roda, lo pou d'en
- Roja, la font
- Spital, lo molí del
- Taix, lo barranch d'en
- Terrer Blanch, lo camí que puja al
- Tortosa, lo camí de
- Val[[]]debous, lo barranch de
- Valldebous
- Valldebous, la plana de
- Vedrenya, lo clot d'en
- Verdala, l'abeurador de la
- Verdala, los agafadors de la
- Vila de Uildecona, lo camí real que va a la
- Vilar d'en Berga, lo camí que va al

Bibliografia

- ALMUNI, Victòria; BALLESTER, Marutxi [coords.] (2007). *La Sénia. Història i Territori*. Benicarló: Onada Edicions (Biblioteca Cruïlla, 3). 144 p.
- ALMUNI, Victòria; BALLESTER, Marutxi; ANDREU, Manolo [coords.] (2009). *La Sénia. Societat i economia*. Benicarló: Onada Edicions (Biblioteca Cruïlla, 4). 156 p.
- ARASA, Jordi; MICHAVILA, Antonio; SERRA, Manel (2020). «Conèixer els espais de la memòria: alguns exemples a la Sénia» dins *Lo Senienc: memòria, natura i llengua*. La Sénia: Centre d'Estudis Seniencs (n. 14). p. 24-32.
- FONOLLOSA, Laura (2010). «Els camins històrics de la Sénia» dins *Lo Senienc: memòria, natura i llengua*. La Sénia: Centre d'Estudis Seniencs (n. 7). p. 55-62.
- MESEGUER, Verònica (2006). «La Sénia: els carrers i els seus noms» dins *Lo Senienc: memòria, natura i llengua*. La Sénia: Centre d'Estudis Seniencs (n. 3). p. 104-114.
- ROCHA, Joan (1554). Prothocol Dotze. Conservat a l'Arxiu Històric de Tarragona. [MN 1]
- ROCA, Pau (1582). Protocol. Conservat a l'Arxiu Històric de Tarragona. [MN 2]